

משרד החינוך
המיונהל הפדגוגי
אגף א, חינוך ילדים ונוער בסיכון

חושבים קדימה שואפים גבוה

ערכת קלפים לפיתוח צוותי הוראה בשח"ר

"היזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה..." נדרים פ"א.

رفقاً بابناء الفقراء والمحتاجين لان حكمةً ستخرج منهم

המחלקה לכיתות ותכניות שח"ר

קידום ילדים ונוער בסיכון הוא צו השעה. הפערים החברתיים במדינת ישראל מחייבים אותנו לפעול ביתר מרץ לקידום של ילדי הקצה כחלק משליחותנו החברתית. עלינו החובה לאפשר לתלמידים ללא קשר למצבם הכלכלי, המשפחתי והלימודי להגיע להישגים משמעותיים בשנות לימודיהם בבית הספר ולספק כלים לימודיים ורגשיים שיאפשרו להם הצלחה.

אנו מאמינים כי שנות התיכון הן שנים המעצבות את זהותו של התלמיד הן מבחינה לימודית-אקדמית והן מבחינה חברתית-רגשית. לפיכך, תפקידו של המורה בעיצוב זהות זו הינו קריטי במיוחד עבור ילדים ונוער בסיכון. בעשייתנו החינוכית בכיתות שח"ר אנחנו חותרים להשפעה ארוכת טווח שפירושה ניכרים גם לאחר סיום שנות התיכון. בשנים האחרונות חתרנו לקידום המובילות החברתית של תלמידי שח"ר תוך השקעה במתן כלים אורייניים, רגשיים וחברתיים בראייה ארוכת טווח שתסייע לתלמידינו בבגרותם הצעירה.

אנו רואים בכל מנהל, מחנך ומורה מקצועי דמות מפתח בהובלת תלמידים בכיתות שח"ר להצלחה לימודית, רגשית וחברתית.

ברצוני להודות למנהל האגף, מר חיים מויאל, על האמון בעשייה של צוות המחלקה ועל התמיכה היומיומית המאפשרת לחלום בגדול ולהגשים חלומות. תודה מיוחדת על ההשראה והתמיכה בהפקת ערכה זו, על כך שהערך שיפיק הצוות החינוכי מערכה זו עמד לנגד עיניו למרות מגבלות הזמן, וכן על כתיבת החוברת "פדגוגיה טיפולית" שבתכניה נעזרנו רבות בכתיבת הערכה.

תודה מיוחדת לד"ר שני קחטה, היועצת האקדמית של המחלקה, שמלווה את המחלקה לאורך שנים במסירות רבה על תרומתה בהכנת הערכה.

לצוות המחלקה המסור של המחלקה שעמל לילות כימים להפעלתן של תכניות וכיתות שח"ר: ארוך-פילי ענבר, בן-חמו רונית, בן משה-פרקש שירה, גבאי דנה, גליקליך אתי, הררי חגית, סויסה אהובה, פיינר יפה, ד"ר קחטה שני, שרעבי גיל.

תודה רבה לאופיר פרקש על תרומת הצילומים לערכה.

בברכה,

ליאת צוריה קליין

ממונה ארצית ומנהלת המחלקה לכיתות ותכניות שח"ר

ערכת קלפים "חושבים קדימה שואפים גבוה"

מנהלים, רכזים ומחנכי שח"ר יקרים,

לפניכם ערכת קלפים "חושבים קדימה שואפים גבוה" שמטרתה לפתח שיח מקצועי בין חברי הצוות החינוכי להוראה מיטבית עבור תלמידים בקצה הרצף.

הערכה מבוססת על התפיסה כי חלק מפיתוח מקצועי של הצוות כולל העלאה למודעות של תפיסות ועמדות העומדות בבסיס הפעולות החינוכיות ויצירת שיח פתוח המתמודד עם האתגרים הרבים העומדים בפני אנשי חינוך העובדים עם ילדים ונוער בקצה הרצף.

יתרונות השימוש בקלפים בעבודה החינוכית הם רבים. הקלפים משמשים כמראה ומאפשרים התבוננות של כל אחד מהמשתתפים בעצמו. השימוש בקלף יוצר "מרחק" שמאפשר לראות היבטים שונים של העצמי ללא איום. השימוש בצבעים, מילים ותמונות מאפשר שיתוף של שני חלקי המוח בתהליך וחשיפה של עמדות ביתר קלות, מתוך תחושת "משחק" ושיח שיתופי.

הערכה כוללת 72 קלפים:

18 קלפים המכילים מושגי מפתח* בעבודה עם אוכלוסיית שח"ר

18 קלפים המכילים מילים המבטאות רגשות שונים

18 קלפי תמונות

18 קלפי צבע ריקים

* הרחבה לגבי כל אחד מהמושגים תוכלו למצוא בהמשך החוברת.

הצעות לפעילויות עם צוות המורים:

פעילות א':

המנחה בוחר קלף אחד מתוך 18 קלפי המושגים ושם אותו במרכז הקבוצה, כך שכל חברי הקבוצה רואים את הקלף. זה יהיה המושג סביבו יסוב הדיון. כל משתתף בתורו בוחר שלושה קלפים נוספים מן הערמה: קלף של רגש המתחבר בעיניו למושג הנבחר, קלף של תמונה המשקפת בעיניו את אופן היישום של המושג בשטח וקלף של צבע המשקף בעיניו קריאה לפעולה. המשתתפים מוזמנים לשתף בבחירתם כבסיס לדיון.

באופן דומה אפשר להמשיך עם עיקרון נוסף.

פעילות ב':

כל משתתף בוחר שלושה קלפים: קלף של מושג, קלף של תמונה וקלף של רגש. ניתן לעשות את הבחירה באופן גלוי, כדי להציף עמדות גלויות. ניתן גם לבחור את הקלפים כשהם הפוכים כדי לחשוף ביתר קלות עמדות הסמויות מן העין.

כל משתתף מניח את שלושת הקלפים לפניו על השולחן, כך שיהיו גלויים לחברי הקבוצה. כל משתתף בתורו משתף מדוע בחר את שלושת הקלפים שלו, וכיצד הוא חווה את הקשר שלהם לעבודתו עם אוכלוסיית שח"ר.

פדגוגיה טיפולית

1

“פדגוגיה טיפולית הינה תפיסה תאורטית ומקצועית העוסקת בקשר שבין נפש התלמיד שחווה בחייו מצבי כישלון, אכזבה ופגיעות רגשיות ופיזיות לבין תהליכי למידה ועמידה בהישגים לימודיים נורמטיביים. החיבור בין הפדגוגיה לטיפול, התכנים, שיטות ההוראה ועולם הרגש מאפשר לקדם את התלמיד לעבר הישגים משמעותיים המובילים לשינוי התודעה כבוגר עצמאי ומצליח.

ייחודה של הפדגוגיה הטיפולית טמון בתפיסה ההרמונית שבין פדגוגיה וטיפול המתבססת על ההנחה שהלמידה ורכישת ההשכלה היא המרחב המרכזי ליצירת שינוי רגשי, וזה בתורו הופך את הלמידה לחוויה משמעותית המשפיעה על התודעה ועל התנהגות התלמיד. מכאן שפדגוגיה זו מובילה לנגיעה בנפשם של התלמידים והופכת את מקורות הכאב והסבל למשאב ידע בלתי נפרד מהלמידה המתוכננת על פי תכנית הלימודים” (מזיאל, 2018).

הפדגוגיה הטיפולית מזמינה אנשי פדגוגיה לזהות את הכוח הטיפולי העומד בבסיס הפעלתם של כלי הוראה שונים. ההבנה כי תהליכי למידה מאפשרים הובלה של שינוי רגשי, הופכת את הלמידה לחוויה משמעותית המשפיעה גם על התודעה של התלמיד ועל התנהגותו.

בשח”ר אנו תופסים כל פעולת הוראה כבעלת פונטציאל לקידום לימודי של התלמיד ובד בבד לקידומו הרגשי-חברתי-אישיותי. כל שיעור הוא הזדמנות לרכישת ידע ומיומנות למידה וגם מרחב להתפתחות רגשית-חברתית. הפדגוגיה הטיפולית מאפשרת למורה להשתמש בכוחות ההוראה שלו כדי ליצור תהליך התפתחות מעמיק שיבוא לידי ביטוי במכלול הקשרי החיים של התלמיד ולא רק בהקשר הלימודי.

חוויית הצלחה

הצלחה במובנה הבסיסי ביותר היא מימוש מטרה שהוגדרה מראש. לאור זאת, הצלחת תלמיד בבית ספר תלויה במידת עמידתו במטרות שהציב לעצמו או שהציבה לו הסביבה.

חוויית הצלחה של תלמיד יוצרות אצלו אופטימיות, משפרות מוטיבציה ומעודדות אותו להמשיך ולהשתפר. כמו כן חוויות הצלחה של כל הכיתה מסייעות בהגדלת כמות נכסי הידע בקהילת הלומדים ומאפשרת לייצר עבודת צוות טובה יותר של התלמידים כקבוצה לומדת והן של המורים מול התלמידים.

תלמידים הלומדים בכיתות שח"ר מאופיינים לרוב בריבוי כישלונות לימודיים בשל פערים לימודיים שנצברו במהלך השנים. הפערים המשמעותיים וזיכרון חוויות הכישלונות המרובים מובילים תלמידים רבים לירידה במוטיבציה הלימודית, לירידה בערך העצמי שלהם ולחוסר אמונה ביכולתם לחוות חוויות הצלחה. לפיכך, הוראה אפקטיבית לאוכלוסיות קצה חייבת לכלול באופן מובנה מתן הזדמנות לחוויות הצלחה מרובות שיהיו משולבות בתהליך הלימודי באופן עקבי ורציף. חוויות הצלחה אלה יובילו לחיזוק הדימוי העצמי של התלמיד כלומד ולפיתוח האמונה שלו ביכולתו להגיע להישגים גבוהים. חוויות הצלחה יחזקו גם את אמונו של המורה ביכולותיהם של תלמידיו להגיע להישגים לימודיים גבוהים.

בכיתות שח"ר נבנית תכנית הלימודים כך שתאפשר לתלמיד חוויות הצלחה רציפיות ועקביות. הכלי הפדגוגי המרכזי לריבוי חוויות הצלחה הוא חלוקת החומר למנות קטנות ושימוש במבדקי הצלחה קצרים בכל יחידת לימוד. בנוסף, מבנה תכנית הלימודים כולל הצבת יעדים קצרי טווח ומטרות בעלות משמעות וברות השגה עבור התלמידים ברמה אישית וברמת כיתתית.

הרחבה תרבותית

3

בשנים האחרונות מתגבשת הכרה מבוססת מחקרית המגובה בעדויות רבות מהשדה החינוכי הנוגעת לחשיבות ההיכרות של המורים עם המאפיינים החברתיים והתרבותיים של תלמידיהם, מתוך הבנה של השפעתם על תפקודם הלימודי והרגשי בבית הספר.

התלמידים מגיעים עם עולם תרבותי עשיר ומגוון הכולל ערכים ותפיסות עולם הנטועים עמוק במבנים החברתיים שהתלמיד חי בתוכם, ויש להם השלכה על עיצוב אישיותו ותפיסות עולמו של התלמיד. לפיכך, היכרות מעמיקה עם ההקשרים התרבותיים של התלמיד תאפשר למורה ליצור קשר משמעותי עם התלמיד ומשפחתו, ליצור יחסים של אמון וקבלה עם מכלול תלמידיו על השונות התרבותית שלהם.

מורה שישיכל לזהות ללא יחס פטרוני את הכוחות הטמונים בהקשרים תרבותיים חברתיים אלו, יוכל ליצור חיבור בין התרבות שהוא מביא עימו לבין התרבות שהתלמיד מביא עימו לכיתה. ע"י כך הוא יוצר עבור תלמידיו את הקרקע ללמידה הכוללת את מכלול היבטי החיים שלהם ומאפשרת להם היכרות עם מגוון ערכים ומבנים חברתיים תוך מתן אפשרות בחירה התואמת את מטרותיהם.

בשח"ר אנו מעודדים שיח על חשיבות ההשכלה והגעה לתעודת בגרות מלאה, ביקורים במוסדות להשכלה גבוהה ומפגש עם בוגרים שהמשיכו בלימודים גבוהים מסוגים שונים. בשח"ר מופעלות תכניות שונות כגון תכנית י"ג-י"ד הנדסאים, מש"ב, גי"א, מניעת נשירה, תגבורים לימודיים שמטרתם לאפשר לכל תלמיד למצות את יכולותיו הלימודיות ברמה הגבוהה ביותר.

נקודת מפנה

4

גיל ההתבגרות הינו תקופת חיים משמעותית בעיצוב חייו של הפרט, בו מתחיל גיבוש הזהות העצמית הייחודית מתוך דיאלוג עם הסביבה המשפחתית והחברתית. לפיכך, בגיל זה מתרחבת האפשרות לעיצוב תודעתם של התלמידים ביחס למצבם הלימודי, החברתי והנפשי.

פרופ' גד יאיר מציג את המושג של "חוויית מפתח" כסיטואציות רבות עוצמה המתרחשות בפרק זמן קצר ואשר מביאות לנקודת מפנה בחייו של האדם ע"כ שהן יוצרות אצלו עוררות פסיכולוגית חזקה. חוויות כאלה יכולות להתרחש במגוון דרכים, כגון: מפגש עם מורה יוצא דופן, סיור או השתתפות בפעילות ייחודית מכוננת. חוויות אלו מתוארות כ"טראומה חיובית", כלומר כחוויית שהצליחו לשנות את מסלול חייהם של המתנסים בהן ואשר נותרו חקוקות בזיכרונם לאורך זמן.

מאפייניה הייחודיים של חווית המפתח מובילים לנקודת מפנה. חלק נכבד מהדמויות המחוללות את חוויות המפתח הם במקרים רבים מורים ואנשי חינוך. לפיכך, למסגרות החינוך יש פוטנציאל השפעה מכריע על חייהם של המתחנכים שהוא הרבה מעבר לתחום הצר של הישגים וציונים והשפעה זו משמעותית, במיוחד בגיל ההתבגרות בו מתגבשת זהותו העצמית של התלמיד.

בכיתות שח"ר חותרים ליצירת חוויות מפתח שישמשו כנקודת מפנה עבור התלמיד באמצעות יצירת קשר משמעותי בין מחנך הכיתה לתלמידו, יצירת חוויה לימודית הכוללת חוויות הצלחה ומהווה נקודת מפנה משמעותית עבור התלמיד, ארגון חוויות מעצבות בתוך בית הספר ומחוצה לו, כגון התנדבויות משמעותיות, מעורבות בקהילה, מפגש עם דמויות מעוררות השראה וכד'.

תחושת שייכות

5

הצורך בשייכות מתייחס לשאיפה של האדם להרגיש שישנה קבוצה של אנשים ומקום שהוא חלק מהם אשר נותנים תחושה של אהבה, קבלה, ביטחון והגנה. צורך זה נחשב לצורך בסיסי שסיפוקו באופן מלא מקדם צמיחה משמעותית, בעוד שאי סיפוקו פוגע בהתפתחותו של האדם וברווחה הנפשית שלו. היעדר תחושת שייכות לביה"ס ולכיתת האם עלולה לפגוע משמעותית ביכולת של התלמיד להפיק את המיטב מהלמידה בכיתה. סוגיית השייכות רלוונטית במיוחד עבור תלמידי קצה שלעיתים קרובות מדווחים על חוסר אמון במערכת ועל תחושת ניכור מהמסגרת החינוכית.

צוות חינוכי שיצליח להעניק לתלמידי שח"ר תחושה כי המורים וקבוצת השווים מקבלים אותו כאחד מהקבוצה, שבית הספר הוא מקום שאליו הוא מרגיש שייך, שהוא יכול להיות בבית הספר ללא חשש לפגיעה פיזית או נפשית, תאפשר להם מרחב להתפתחות חברתית, רגשית ולימודית. מרחב כזה יחזק את המוטיבציה להתמודד עם משימות מאתגרות, ויהיה מוכן לקחת סיכונים כדי להצליח בלמידה שלו.

בכיתות שח"ר תחושת השייכות מתבססת באמצעות היכרות מעמיקה של המורה עם כל אחד מתלמידיו, באמצעות השקעת מאמץ מכוון בגיבוש חברתי בין תלמידי הכיתה ובאמצעות העברת מסרים מפורשים המבטאים מחויבות להצלחת כל תלמיד, אמונה ביכולתו של כל תלמיד להצליח ושמירה על כבודו של כל תלמיד הן בהקשר החברתי והן בהקשר הלימודי.

השכלה גבוהה

6

הישיגים אקדמיים הם תוצאות תפקודו של האדם בתחומי הדעת הנלמדים במוסדות כמו בתי ספר, מכללות או אוניברסיטאות. פרסומים רבים לאורך השנים הציגו מתאם גבוה בין רמת ההשכלה של הפרט בחברה לרמת ההכנסה והמימוש המקצועי שלו. מתאם זה מעיד לרוב כי תלמידים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך הם גם אלה שלרוב היו בעלי ההשכלה המעטה יותר, וממילא גם ברמת ההכנסה הנמוכה יותר. שבירת המתאם בין מעמד סוציו-אקונומי לרמת הכנסה עוברת אם כן דרך מרכיב ההשכלה. ככל שתלמידים בקצה הרצף יקבלו השכלה רחבה יותר, איכותית יותר ולאורך שנים רבות יותר יוכל המתאם בין מעמד סוציו-אקונומי להיחלש.

לבתי הספר תפקיד מפתח בהחלשת המתאם הנ"ל שכן בית הספר הוא מרחב המאפשר הקניית ידע עולם ומיומנויות למידה שישירותו את התלמיד גם בחייו הבוגרים והשפעה על עמדותיהם של תלמידיו כלפי למידה והשכלה. לפיכך, ישנה חשיבות לשיח בבתי הספר על חשיבות ההשכלה גם לאחר התיכון, על אפשרויות ההשכלה בימינו ועל החשיבות של רכישת מיומנויות למידה במהלך שנות החטיבה והתיכון.

בשח"ר אנו מעודדים שיח על חשיבות ההשכלה והגעה לתעודת בגרות מלאה, ביקורים במוסדות להשכלה גבוהה ומפגש עם בוגרים שהמשיכו בלימודים גבוהים מסוגים שונים. בשח"ר מופעלות תכניות שונות כגון תכנית י"ג-י"ד הנדסאים, מש"ב, גי"א, מניעת נשירה, תגבורים לימודיים שמטרתם לאפשר לכל תלמיד למצות את יכולותו הלימודיות ברמה הגבוהה ביותר.

מוטיבציה ללמידה

7

מוטיבציה מוגדרת כמערך של אמונות ורגשות המשפיעים על ההתנהגות ומכוונים אותה. במהלך השנים פותחו ובוססו מודלים שונים של מוטיבציה שהציעו מגוון גורמים מוטיבציוניים המקדמים או מעכבים הישגים ולמידה, בהם מסוגלות עצמית אקדמית, ייחוסים פנימיים וחיצוניים ומטרות ברות השגה. גורמי המוטיבציה הם מגוונים ואישיים ולכן דרכי עירור מוטיבציוניות ישפיעו באופן שונה על תלמידים שונים בהתאם לגורמי ההנעה שלהם. זיהוי של גורמי ההנעה של התלמיד תאפשר למורה להתאים את הכלים שיעוררו את המוטיבציה שלו להתפתחות אישית.

מקובל לחלק את הגורמים המניעים תלמידים לשני סוגים עיקריים: מוטיבציה חיצונית המוגדרת כהנעה לפעילות הנובעת ממטרה חיצונית ומרצון לקבל תמורה חיצונית כגון פרסים, תעודות ועוד. מוטיבציה פנימית המוגדרת כדחף טבעי לחיפוש וחיידוש כחלק מהתפתחות קוגניטיבית וחברתית של הפרט.

בתהליכי הוראה יש באפשרות המורה להשתמש בשני סוגי המוטיבציה להנעת תלמידים ללמידה. ככל שהמוטיבציה להשגת מטרה מסוימת תהיה פנימית יותר, כך היא תימשך לאורך זמן ותבטיח קיומן של פעולות עקביות ורצפיות בהלימה למטרה הרצויה. לפיכך, מורה המצליח להניע את תלמידיו מתוך הנעה פנימית יוביל תהליכים משמעותיים ועמוקים שאינם תלויים בהנעתו המתמדת של המורה.

בכיתות שח"ר משקיע הצוות החינוכי רבות כדי להניע את תלמידיו ללמידה אפקטיבית. השאיפה שתלמידי שח"ר יעברו תהליך הדרגתי מהנעה חיצונית ללמידה לעבר הנעה פנימית ללמידה באמצעות סיפוק חוויות הצלחה ומתן משמעות לתהליך הלמידה.

מבוגר משמעותי

8

מבוגר משמעותי הוא מושג המשקף את כוחו של כל אחת מהדמויות בביה"ס להיות דמות בעלת השפעה מכרעת על מהלך חייו של התלמיד. השעות הרבות שמבלה התלמיד בביה"ס בחברת מורים ותלמידים בבית הספר, מזמנת יצירת קשר משמעותי ומעמיק בין הצוות החינוכי לתלמידים.

אחריותו של המורה ואופי התפקיד שלו מאפשר לו להיות עבור תלמידיו מודל לחיקוי, כתובת להתייעצות ושותף לשיח בסוגיות המעסיקות אותו. המבוגר המשמעותי מספק לתלמיד נקודת מבט חיצונית חיובית עליו ועל הסוגיות המעסיקות אותו. הוא רואה את התלמיד בגדלותו ומתוך נקודת מבט זו מדריך ומכוון את התלמיד בהתמודדותיו הלימודיות, האישיות והחברתיות ומשפיע על התלמיד מבחינה גם בהקשרים שלכאורה אינם קשורים למסגרת הבית ספרית.

המבוגר המשמעותי יוצר תודעת זמינות אצל התלמיד היודע שהוא יכול לפנות אליו בכל עת שיזדקק לו. התוצאה היא קשר עמוק ונרחב המלווה את התלמיד ואת המורה גם שנים לאחר תום לימודיו בביה"ס. ראשיתו של מבוגר משמעותי היא במורה הנכון להיות דמות משמעותית בחייו של תלמידו ופועל באופן מכוון כדי להיות דמות זו בחייהם.

בכיתות שח"ר נעשה מאמץ לדאוג שעבור כל תלמיד יהיה לפחות מבוגר משמעותי אחד מהצוות החינוכי. לרוב המבוגר המשמעותי הוא מחנך הכיתה, אך השאיפה היא כי גם המורים המקצועיים והצוות המנהלי יהיו חלק מהמעטפת התומכת בתלמידים בקצה הרצף. קשר משמעותי נבנה דרך השיחות האישיות של הצוות החינוכי עם התלמידים במגוון נושאים הקשורים בלמידה, כמו גם בחייהם האישיים בהווה ובעתיד. כמו כן נבנה קשר משמעותי ע"י מתן תשומת לב אישית בתוך השיעורים ומחוצה להם.

לקיחת אחריות

9

לקיחת אחריות היא היכולת של האדם לבחון מצב מסוים, להחליט על פעולה מסוימת בהתאם לנתונים, לפעול בהתאם להחלטתו ולעמוד מאחוריה. לקיחת אחריות מתבססת על ההבנה שאדם הינו אחראי לגורלו, וכי יש לו את הכוחות הדרושים לו כדי להשיג את מטרותיו ושאיפותיו.

לקיחת אחריות מבוססת על מיקוד שליטה פנימי מפותח. בהקשר החינוכי לקיחת אחריות באה לידי ביטוי הן באחריות שלוקח התלמיד על הלמידה שלו והן באחריות שלוקח המורה על תהליכי ההוראה שלו והאפקטיביות שלהם. מצד התלמיד, לקיחת אחריות על לימודיו כוללת את היכולת להציב מטרות התואמות את שאיפותיו ולפעול בהלימה להן. כמו כן לקיחת אחריות כוללת את היכולת של התלמיד לעמוד מאחורי פעולותיו ולשנות את התנהלותו כאשר היא אינה תואמת את מטרותיו.

מיומנות זו לעיתים קרובות אינה מפותחת דיה בקרב אוכלוסיות קצה, ולכן מורים רבים העובדים עם אוכלוסיות קצה מתמודדים עם הצורך להוביל תלמידים לחיזוק האחריות שלהם כתלמידים. מצד המורה, לקיחת אחריות כוללת את היכולת של המורה להיות מודע לתהליכי ההוראה שלו, להנחות היסוד העומדות בבסיסם ולהשלכות שיש לפעולות הפדגוגיות שלו על תהליכי הלמידה של תלמידיו. מורה הלוקח אחריות על תהליכי ההוראה שלו, יכול לשנות את דרכי ההוראה שלו כאשר התוצאות המצופות אינן תואמות את המטרות שהציב לעצמו.

לקיחת אחריות תאפשר הן לתלמיד והן למורה להתמודד עם תחושת ה"אין אונים" במקרה של היתקלות בקושי תוך זיהוי כוחותיהם ושימוש אפקטיבי בהם.

בשח"ר לקיחת אחריות נעשית דרך חשיפה של חוזקותיו של התלמידים ולדרכים בהן יכול כל תלמיד לקדם את עצמו מבחינה לימודית. בתהליך הלימודי מוגדרות מטרות ברורות עם התלמיד ונעשה שיח אישי וכיתתי לגבי הדרכים האפקטיביות להשגתן תוך הדגשת כוחותיהם של התלמידים וחיזוק מיקוד השליטה הפנימי שלהם.

מעורבות בלמידה

10

מעורבות בלמידה קשורה לחיבור של התלמיד לתחום אהוב הנובע מאתגר אינטלקטואלי או רגשי הדורש ממנו השקעה, ריכוז ומאמץ. בלמידה הכוללת מעורבות, התלמיד הוא פעיל, לומד מתוך סקרנות ותשוקה, מבצע את המשימות, יוזם העמקה והרחבה של הנושא הנלמד ומונע מתוך מוטיבציה פנימית.

כדי להגיע למעורבות בלמידה חשוב לאפשר בחירה חופשית. תלמיד החש שניתנת לו אפשרות לבחור מתוך מגוון של התנסויות יטה להיות מעורב יותר בתהליכי הלמידה. מעורבות בלמידה יכולה גם להתחזק על-ידי שילוב למידה פעילה במהלך השיעור במסגרתה יכול התלמיד להפגין את ידיעותיו בנושא הנלמד ואת חוזקותיו. הגברת המעורבות בלמידה יכולה להיעשות דרך שימוש במגוון שיטות של למידה פעילה, הן מבחינת מבנה הלמידה, סוג הפעילות והאופן שבו התלמיד מציג את התוצר של תהליך הלמידה.

דרך נוספת להגברת המעורבות היא באמצעות הגברת הרלוונטיות של התכנים הנלמדים לעולמם של התלמידים, בין השאר דרך בירור הערך של הידע הנלמד לתלמיד ולחברה הסובבת אותו. שאילת שאלות המעוררות מחשבה, שימוש בחומרים אקטואליים בהקניית התכנים השונים ובטכנולוגיה מתקדמת יקלו על המורה ועל התלמיד להגביר את מעורבותם בלמידה.

בכיתות שח"ר חשוב לנו שהתהליך החינוכי יזמן לתלמידים חווית למידה קוגניטיבית, חברתית ורגשית המושתת על שלושה רכיבים המתקיימים בו זמנית: ערך ללומד ולחברה, מעורבות הלומד והמלמד ורלוונטיות ללומד. במהלך השיעור הכולל הקנייה קצרה ולאחריה למידה פעילה אקטיבית של התלמידים.

מטרות מדידות

11

הגדרת מטרה היא מרכיב חשוב בעשייה החינוכית. הגדרת המטרה ברורה מאפשרת מיקוד של העשייה החינוכית ויצירת מערך חינוכי עקבי ורציף המאפשר את ההשגה שלה ומחזקת את המחויבות של כל השותפים בתהליך החינוכי.

הגדרת מטרה מאפשרת יצירת חיבור בין השותפים השונים בתהליך הלמידה לאור המטרה המשותפת שהוגדרה. קיימים מספר תנאים להצבת מטרות אפקטיביות המקדמות למידה. מטרות אפקטיביות הינן ספציפיות, מדידות, ברורות, השגה, רלוונטיות לתלמיד ומוגבלות בזמן. כמו כן בהגדרת המטרה המדידה חשוב לוודא כי אכן המטרה מאתגרת במידה הנכונה עבור התלמיד ועבור המורה כדי שתשמש מקור למוטיבציה בהנעת תהליך הלמידה.

היותן של המטרות מדידות הינו הכרחי הן בשל הצורך לוודא כי כל השותפים בתהליך החינוכי מבינים את מהות המטרה באופן דומה והן בשל הצורך לוודא בסוף התהליך כי אכן המטרה שהוגדרה בתחילתו, הושגה. היעדר הגדרה מדידה לא יאפשר לוודא כי אכן המטרה הושגה ולא יאפשר את תחושת הסיפוק וההנאה הנובעת מכך. הידיעה כי התהליך החינוכי הסתיים בהשגת המטרות שהוצבו בתחילת התהליך מאפשרת העלאת המוטיבציה וחיזוק תחושת מסוגלות בקרב התלמידים והצוות החינוכי ומקדמת הצבת מטרות משמעותיות יותר בהמשך.

בשח"ר אנו מיישמים עיקרון זה באמצעות תהליך של הגדרת מטרות של כל מורה בפני עצמו ושל הצוות החינוכי כקבוצה. הגדרת המטרות המדידות נעשית גם באינטראקציה של המורים עם תלמידיהם באופן אישי ובאופן כיתתי. הצבת מטרות מדידות יכולה להתבצע ברמה יומימית, כמו גם ברמה שבועית, חודשית ושנתית.

חשיבה חיובית

12

החשיבה החיובית בחינוך מקורה בפסיכולוגיה החיובית העוסקת בניסיון למצוא ולטפח כישרונות אנושיים ותחומי חוזק מרכזיים הטבועים באדם מיום היוולדו ומציאת הדרכים לטיפוח כישרונות וחוזקות אלו כדי להיטיב עם האדם ועם חייו. הפסיכולוגיה החיובית שמה דגש על כך שלאדם יש אפשרות בחירה ואחריות לבחור, וכי האדם פועל לחיפוש משמעות בחייו.

מורה הרוצה לשלב את הפסיכולוגיה החיובית במעשה החינוכי שלו יתמקד בפן הבריא והחיובי של תלמידיו ובהעצמת התכונות החיוביות והחוזקות שלהם. המורה החיובי יחתור למציאת דרכים שונות למתן ביטוי לחוזקותיהם של תלמידיו ושילובן בעשייה הפדגוגית והחברתית בכיתה. ההתמקדות בחוזקות משמעותית במיוחד עבור תלמידים בקצה הרצף הרגילים לשיקוף שלילי מן הסביבה, ותאפשר להם לחוות את עצמם כדמויות בעלת משמעות וערך לעצמם ולסביבתם, ולחוות קשת רחבה של רגשות חיוביים במרחב הבית-ספרי ומחוצה לו.

רגשות אלה יחזקו את היכולת שלהם להתמודד עם האתגרים הלימודיים והחברתיים תוך שימוש בכוחותיהם החיוביים. חשיבה חיובית מתבטאת ב"עין המיטיבה" של הדמות החינוכית הרואה את התלמיד בגדלותו ואת תרומתו לסובבים אותו. תלמיד הזוכה לעין מיטיבה מצד הצוות החינוכי יחל בהתנהגויות התואמות את הראייה החיובית לטובתו האישית ולרווחת סביבתו.

בכיתות שח"ר החשיבה החיובית באה לידי ביטוי במתן משוב חיובי על התנהגות חיובית לתלמידים. החשיבה החיובית באה לידי ביטוי גם בבניית מסלולי הצלחה לתלמידים בהם הגדרת המטרה מבוססת על הצלחות. ניתן לשלב פעילויות המדגישות את התכונות החיוביות של התלמידים ו"מסגור מחדש" של סיטואציות מורכבות מתוך הווי בית הספר כך שיאפשרו שיח חיובי גם בהקשרים שנראים שליליים.

דיאלוג הוא אינטראקציה המבוססת על שיח שהמעורבים בה מנכחים את עצמם ומתעניינים בזולתם הן מבחינת אנושיותם המשותפת והן מבחינת אישיותם הייחודית, ותוך כדי הסתמכות על אמון, כבוד, פתיחות וקשב הדדיים. הוראה המשלבת דיאלוג בין המורה לתלמיד מאפשרת הבנה מעמיקה של עצמם, של זולתם, ושל הקשרי החיים המשותפים להם.

בהוראה דיאלוגית המורה אינו מגיע עם הנחות יסוד לגבי תלמידיו אלא מאפשר למידה משותפת של המורה את התלמידיו של התלמידים את מוריהם.

ע"פ פרופ' נמרוד אלוני, דיאלוג אינו שיחה בטלה מקרית ואגבית, אלא שיח מכון העסוק בתכנים משמעותיים מכוונים מראש. הוא אינו התנצחות או ויכוח קולני, אלא שיח בנועם הליכות עם פתיחות לדעות שונות וגמישות רעיונית. הדיאלוג אינו סמכותני, אלא כולל גישה שאינה היררכית, ברוח דמוקרטית והדדית. הדיאלוג אינו בהכרח כלי להשגת מטרה ספציפית, אלא בעל אופי תהליכי של בירור וחשיבה. דיאלוג הוא משמעותי ביותר בקרב אוכלוסיות קצה שלרוב אינן רגילות לשיח דיאלוגי, ובכך מאפשר לפתח מיומנויות של אינטראקציה דיאלוגית.

שימוש בדיאלוג תאפשר לתלמידים להרגיש כי הצוות החינוכי נותן להם מקום של כבוד, קשוב לתפיסות עולמם וכי לדעותיהם יש השפעה על התהליך החינוכי. שיח דיאלוגי יקדם מערכת יחסים משמעותית בין התלמיד לצוות החינוכי ההכרחית להצלחת המעשה החינוכי בכלל ובאוכלוסיות אלה בפרט.

בשחר מיישמים את העיקרון הזה בהיבט הפדגוגי ובהיבט הרגשי. בעבודה מול צוות מורי שח"ר ע"י יצירת ישיבות קבועות במערכת לשיח על העבודה המשותפת, ובעבודה עם התלמיד באמצעות שיחות אישיות מובנות עם התלמיד באופן עקבי ולא חד פעמי.

יחס אישי משמעו התאמה של תכנים ויחסים על פי יכולותיו, צרכיו, רצונותיו ומצבו של הפרט כדי להגדיל את הערך המוסף שהוא מקבל מהעשייה החינוכית. התאמה אישית יכולה להתבצע על ידי התלמיד או על ידי המורה המלמד, באופן גלוי או סמוי, בזמן אמת או לאחר התנסות לימודית.

הפרסונליזציה היא מגמה חינוכית גלובלית המשקפת מעבר מחינוך סדרתי להמונים לחינוך מותאם אישית. יישום עקרון הפרסונליות מקדם את הלמידה של אוכלוסיות הקצה במספר אופנים:

ראשית, ההתאמה האישית מאפשרת לתלמיד להפיק את המירב מן המשאבים החינוכיים שהוא מקבל היות שהם מותאמים ליכולותיו.

שנית, חינוך מותאם אישית מקדם את תחושת השייכות של התלמיד לכיתה ולביה"ס ומחזק את האמון בינו לבין הצוות החינוכי. חיזוק זה של האמון מאפשר להפנות את מירב האנרגיות של התלמיד לקידומו האישי ומסיר את אחד החסמים המשמעותיים של תלמידים בקצה הרצף והוא חוסר האמון בעולם המבוגרים.

לבסוף, חינוך מותאם אישית מאפשר לתלמיד לחוות חוויות הצלחה, שיאפשרו לו לעצב מחדש את דימויו העצמי הן כלומד והן כאדם. חוויות הצלחה הינן אחד המנועים המשמעותיים לקידום תלמידים בקצה הרצף והובלתם לבוגרים בעלי הזדמנות שווה בחברה הישראלית.

בשח"ר מיישמים את העיקרון הזה באמצעות בניית תכנית אישית לתלמידים במסגרת התכנית הכיתתית. כמו כן מבנה השיעור הכולל הקדשת רוב זמן השיעור לתרגול ולמידה עצמאית. מבנה זה מאפשר למורה לתווך באופן פרטני את חומר הלימוד. כמו כן ניתנים תגבורים המאפשרים מתן מענה אישי לתלמידים בהתאם לצרכים הפדגוגיים שלהם. גם קיומם של ביקורי בית ושיחות אישיות מאפשרים מתן יחס אישי לכל תלמיד.

מיומנויות למידה

15

מיומנויות למידה הן אוסף של כישורים או יכולות נרכשות המאפשרים לבצע פעולות המובילות ללמידה אפקטיבית תוך ניצול יעיל של זמן ואנרגיה של הלומד. התוצר של מיומנויות למידה יכול להיות רכישת ידע, פיתוח מיומנות חדשה או הישגים אקדמיים.

מיומנויות הלמידה נלמדות לעיתים באופן סמוי מתוך התנסויות לימודיות מגוונות המאפשרות ללומד לרכוש מיומנויות אפקטיביות באופן שמתאם לסגנון הלמידה שלו. תנאי הכרחי לרכישת מיומנויות למידה אפקטיביות הוא התנסויות לימודיות מוצלחות. לכן תלמידים שחוויותיהם הלימודיות רצופות כישלונות זקוקים לעיתים קרובות להקנייה מפורשת של מיומנויות למידה והתאמתן לסגנון הלמידה הייחודי לתלמיד. מיומנויות הלמידה מאפשרות התמודדות עם מגוון מטלות אורייניות בסיסיות כגון, קריאה, כתיבה וחשבון וכן עם מטלות לימודיות הקשורות לתהליכי חשיבה גבוהים ולתפקודים ניהוליים, כגון, ניהול זמן, חכמת ההיבחנות ועוד.

קיומן של מיומנויות למידה הכרחי להובלת התלמיד ללומד עצמאי אפקטיבי, ולכן הוראה אפקטיבית לילדים ונוער בקצה הרצף כוללת השקעת זמן בהקניית מיומנויות לצד הקניית החומר הלימודי.

דרך ההוראה בכיתות שח"ר עם נוער בסיכון מכוונת לשילוב הקניית מיומנויות למידה בתוך הוראה החומר הלימודי. בין המיומנויות העיקריות הן הבנת הנקרא, כתיבת תשובה, הבנת הוראות, חכמת ההיבחנות וכו'. הוראה מותאמת ומכוונת מיומנויות למידה תוביל את התלמיד להישגים אקדמיים ותחזק את תחושת המסוגלות שלו להתמודד עם משימות לימודיות גם לאחר סיום התיכון.

הוראה מבוססת נתונים

16

הוראה מבוססת נתונים הינה הוראה המכירה בערך שיש בארגון המידע החינוכי באמצעות נתונים מספריים נוסף על ארגונים בהיבטים איכותניים.

הוראה מבוססת נתונים משקפת תפיסה לפיה קבלת החלטות חינוכיות מיטביות כוללת שימוש בנתונים מספריים המאפשרים תיעוד אובייקטיבי, מדיד ובר השוואה שמאפשר קבלת החלטות מושכלת בשילוב המידע האיכותני.

נתונים כמותיים מאפשרים בניית תכנית עבודה מבוססת נתונים אותה ניתן להעריך בכל נקודת זמן. הוראה מבוססת נתונים מניחה כי כל עשייה חינוכית ניתנת להצגה גם בצורה כמותית (גם אם ההצגה הכמותית אינה משקפת את העשייה החינוכית במלואה).

במסגרת הוראה מבוססת נתונים ימפה הצוות החינוכי את התפקוד בהיבטים לימודיים, חברתיים ורגשיים. מיפוי זה יאפשר ללוות את תהליך ההתקדמות של כל תלמיד בכיתה, ובכך למנוע את קיומם של "תלמידים שקופים" שאינם זוכים לדיון מעמיק של הצוות החינוכי בקידומם

בשח"ר יישום הוראה מבוססת נתונים נעשה באמצעות שימוש במיפויים, בטפסים מארגני מידע, שימוש ב"רמזור" לתיאור מצב התלמידים מבחינת תלמידאות, הישגים לימודיים והתנהגות. כמו כן עיקרון זה בא לידי ביטוי בתהליכי מעקב ובקרה עקביים ושיטתיים ובניית תכניות עבודה המבוססות על הנתונים העולים מהעשייה החינוכית בתחומי הדעת השונים. כלים אלה מאפשרים למורה לדעת בכל נקודת זמן את מצבו של כל תלמיד ביחס למטרותיו האישיות ולמטרות הכיתתיות ולפעול בהתאם לנתונים אלה.

צרכים פיזיים

17

צרכים פיזיים הם הצרכים שהגוף שלנו זקוק להם בשביל לפעול בצורה מיטבית. הצרכים הפיזיים כוללים: הזנה איכותית, אוויר נקי, שינת מספקת, תנאי מגורים סבירים וכו'. אוכלוסיות קצה מתמודדות לרוב עם תנאי חיים פיזיים המאופיינים במחסור או בדלות, כגון: סיכון תזונתי, צפיפות ותנאי מגורים קשים. כל אלה מובילים למצבי דחק שעשויים להשפיע על הלמידה.

תלמידים המתמודדים עם שעות שינה מעטות, דאגות פרנסה וכו' עלולים להתקשות לפנות את האנרגיה הדרושה ללמידה. חווית הקיום הבסיסית שלהם תהיה ממוקדת בהשגת צרכיהם הפיזיים לעיתים על חשבון השגת מטרות לימודיות הנתפסות כחשובות פחות בתנאי המצוקה בהם התלמיד נמצא. התוצאה עשויה להוביל להישגים לימודיים נמוכים, הפרעות משמעתיות, היעדרויות רבות וסיכון לנשייה. מורים העובדים עם אוכלוסיות קצה עשויים למצוא עצמם מתמודדים עם מילוי צרכיהם הפיזיים של תלמידיהם.

מעבר לחסד הבסיסי במתן סיוע לתלמיד הזקוק לאוכל, לבגדים או כל צורך פיזי אחר, מתן מענה לצרכים אלה במידת האפשר יאפשר לתלמיד להתפנות ללמידה על אף תנאי חייו הקשים, ויאפשר חיזוק הקשר בין התלמיד לצוות החינוכי ויצירת אמון שתקדם גם היא את המוטיבציה של התלמיד להגיע להצלחה לימודית שתסייע לו להוביל עצמו למסלול חיים טוב יותר בעתיד.

בשח"ר צוות ההוראה מודע לכך שיתכן ובכיתה יושבים תלמידים עם מחסור בצרכים בסיסיים. נעשה בירור לוודא את מצבם הכלכלי של התלמידים ונבנות סדיריות המסייעות להתמודד עם צרכים אלה כדי לאפשר לתלמיד לרכוש השכלה שתקדם את המוביליות החברתית שלו.

כל תלמיד יכול

18

האמירה "כל תלמיד יכול" משקפת את האמונה כי גם תלמידים בקצה הרצף יכולים להגיע למצוינות לימודית על אף הפערים הלימודיים שלהם בהינתן להם הוראה המותאמת לצרכיהם.

האמירה "כל תלמיד יכול" מתבססת על ההנחה כי לעיתים החסמים הרגשיים וחוויות התסכול מסתירים תפקודים אקדמיים תקינים ולעיתים אף גבוהים מן הממוצע. לפיכך, יצירת סביבה בטוחה רגשית, הבעת אמון ביכולותיו של התלמיד ויצירת קשר משמעותי עשויה להמס את חומות ההגנה והתסכול ולאפשר לתלמיד להביא לידי ביטוי את יכולותיו התקינות.

תלמידים בקצה הרצף שנסיבות חייהם הובילו לפערים לימודיים משמעותיים יוכלו להביא לידי ביטוי את יכולותיהם התקינות בסביבה לימודית המאפשרת להם השלמת ידע עולם במבנה לימודי הדרגתי ומובנה.

חשיפת התפקוד התקין של תלמידים בקצה הרצף מחייבת את הצוות החינוכי להעמיק מבט מעבר להתנהגות החיצונית שעשויה לגלות רק את קצה הקרחון האקדמי של תפקודיהם. הנחת היסוד כי כל תלמיד יכול להגיע להצלחה לימודית, תוביל את הצוות החינוכי להציע לתלמידים בקצה הרצף את הרמה הלימודית האיכותית ביותר שתאפשר להם ביטוי מלא של יכולותיהם האקדמיות.

בשח"ר נעשה מאמץ משמעותי כדי לאפשר לכל תלמיד להפיק משמעות מהלמידה בכיתה ולחוות הצלחה לימודית. יש השקעה רבה בסיוע לתלמיד בכל היבט בו הוא זקוק לעזרה כדי שיוכל להתפנות ללימודיו ולהגיע למיצוי יכולותיו. מגוון התוכניות התוספיות הניתנות לתלמידי שח"ר מסייעות גם הן להוביל תלמידים להגיע להישגים הגבוהים ביותר.

כיתות שח"ר

כיתות שח"ר נבנו מתוך ההבנה כי תלמידים שצברו פערים משמעותיים בלמידה זקוקים למבנה למידה תומך שיאפשר להם להשלים את הפערים בסביבה תומכת הן מבחינה פדגוגית מקצועית והן מבחינה רגשית חברתית.

תל"ם

תנופה לבגרות מלאה

הכנת התלמידים לחטיבה העליונה ושילובם במסלול לתעודת בגרות

אתגר

כיתות לקידום תלמידים לתעודת בגרות משמעותית במסלול הטכנולוגי עם אפשרות לתעודות הסכמה מקצועיות והמשך ללימודים לתעודת טכנאי/הנדסאי ("ג-י"ד) או אפשרות לתעודת סיום קורס מקצועי של 80-120 שעות.

מב"ר

מסלול בגרות רגיל

כיתות לקידום תלמידים לתעודת בגרות מלאה

תכניות תוספתיות לכיתות שח"ר (לפי סדר א"ב)

- **אמ"ץ** - אמונה בעצמי, מוכן למאמץ, צופה להישגים - תכנית תוספתית המיועדת לתלמידים בכיתות אתגר. מטרתה מניעת נשירה וצמצום פערים לימודיים, חברתיים והתנהגותיים על ידי לימוד לקראת בגרות מלאה בשיטת לימוד ייחודית המותאמת לאוכלוסייה.
- **אסכולה** - תכנית לשיפור הישגים לימודיים וזכאות לתעודת בגרות בכיתות אתגר. מיזם משותף של עמותת "יכולות" עם משרד החינוך.
- **העצמה רגשית** - תכנית להעצמת המורים והתלמידים בכיתות אתגר.
- **מל"א - מרחב לימודי אחר** - תכנית למניעת נשירה, גלויה וסמויה, בחטיבת הביניים.
- **מניעת נשירה** - תכנית למניעת נשירה ושיפור ההתמדה (מיועדת לכל התלמידים בסיכון לנשירה הלומדים בחט"ב/חט"ע).
- **סמ"ל - סיפורים מובילים להצלחה** - תכנית העצמה לתלמידי מב"ר דרך סיפורם האישי.

תכניות תוספתיות - תגבורים לימודיים

- **גא"י - גם אני יכול** - תוכנית תוספתית לתלמידי כיתות מב"ר/אתגר המאפשרת מוביליות מרמת 3 יח"ל לרמת 4 יח"ל או 5 יח"ל במקצוע המתמטיקה.
- **מש"ב - מתמטיקה שלוש בטוח** - תכנית להבטחת הצלחה ברמת 3 יח"ל במתמטיקה ללומדים בשכבות י"א-י"ב.
- **תגבורים לימודיים** - תגבורים לימודיים למועדי חורף/קיץ.
- **תה"ל - תכנית העצמה להעלאת שיעור הזכאים לבגרות בכיתות י"א-י"ב.**
- **Aim High** - תכנית האצה לתלמידי כיתות שח"ר ברמת 3 יח"ל.

המחלקה לכיתות ותכניות שח"ר תשע"ט

להמשך קריאה בנושא פדגוגיה טיפולית:

<http://meyda.education.gov.il/files/YeledNoarBesikun/phsycoped.pdf>

להמשך קריאה בנושא פדגוגיה מוטת עתיד:

<http://meyda.education.gov.il/files/Nisuyim/pama2018taktsir.pdf>

להמשך קריאה בנושא הוראה דיאלוגית:

<https://www.smkb.ac.il/educational-thought/more-publications-articles/great-potential>

כתיבה לפי א"ב:

**ארוך - פילי ענבר, בן משה-פרקש שירה, גבאי דנה, גליקליך אתי,
הררי חגית, צוריה-קליין ליאת, ד"ר קחטה שני.**

צילום: אופיר פרקש

עיצוב גרפי: סטודיו שחר שושנה